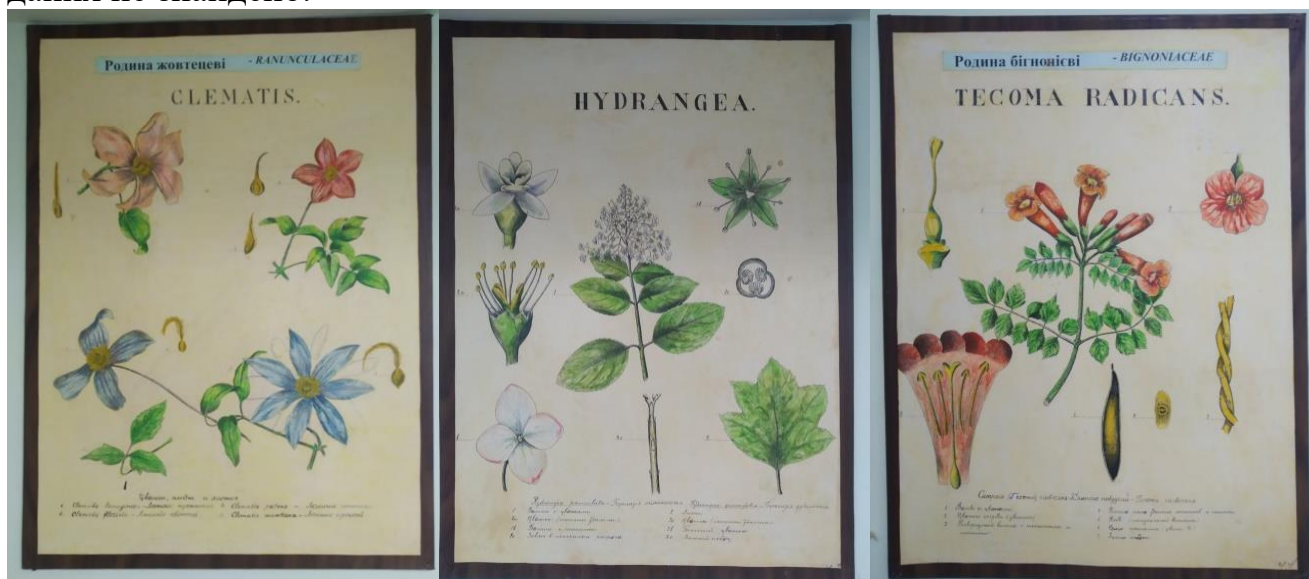

БОТАНІЧНІ ІЛЮСТРАЦІЇ ДЕНДРОФЛОРИ У ФОНДАХ ГЕРБАРІЮ (УМ)

Т. В. Мамчур, кандидат с.-г. наук, доцент
Уманського національного університету садівництва

Фонди гербарію (УМ) містять цінні історичні гербарні збори рослин, які налічують 27 712 гербарних аркушів (г.а.). В історичній частині фонду виокремлено колекцію дендрофлори, яка датована 1912-1916 роками. Серед опрацьованих гербарних зборів цієї колекції представлено рослини за життєвими формами як деревні, так і кущові, ліани. Етикетки інформують про збори рослин у парку «Софіївка», Нікітському ботанічному саду, Крим і ті, що зростали в озелененні навчального закладу. Колекторами виступили студенти під час вивчення дисциплін «Ботаніка», «Декоративне садівництво», «Лісівництво» [2, 3, 4].

Майбутні фахівці-садівники були обізнані відмінними знаннями рослин, збирали гербарій у листяному, безлистяному та квітучому стані, мали здібності й до малювання. В аудиторному фонді кабінету ботаніки було збережено ботанічні ілюстрації дендрофлори, які й на сьогодні прикрашають гербарну кімнату університету. На виконаному полотні відмічено у кутку рукописним почерком виконавця «Рис. Лепін А.І.» та назви таксонів рослин, їх морфологічні ознаки (рис. 1). За оповіді викладача ботаніки О. В. Свистун виконання було реставровано у кольорі завідувачем кафедри ботаніки доцентом В. А. Гаврилюком. Автор Лепін їх виконав у чорно-білому кольорі чорнилом туші, ймовірно з натури природних рослин, принагідно й зібрано гербарні зразки та додано до гербарного фонду. Припускаємо і таке, що з авторських малюнків було видрукувано типографським способом. Хоча нами достовірних даних не знайдено.

Clematis

Hydrangea

Tecoma radicans

Рис. 1. Ботанічні ілюстрації.

За матеріалами музею історії перевірено нами картотеку прізвищ студентів навчального закладу, яке ведеться ще з часів Головного училища садівництва. Отже, прізвище «Лепін» у абетковому покажчику відмічено, але з ініціалами «Іван Іванович (1912 рік випуску) та Андрій Якович (1914)» із вказівкою «с», тобто «садівник». Тож імовірність помилки присутня, яка була допущена під час реставрації. Слід допустити, що підготовка цих ілюстрацій була здійснена дійсно з натури природньої рослини, оскільки етикетки г.а. інформують про збори в парку «Софіївка», ботанічному саду Криму, де студенти проходили навчальну та виробничу практику. Так, і роки навчання студента збігаються з колекцією дендрофлори у фондах гербарію (УМ) за 1912-1916 рр. У серійних виданнях «Прейскуранту рослин і насіння парку...», які розмножували, вирощували ці інтродуковані рослини у насадженнях училища також збігаються з таксонами ботанічних ілюстрацій [4].

Ботанічна ілюстрація є передаванням живого матеріалу рослини, її деталей, форми та кольору завдяки представленого мистецтва переважно виконаного в техніці акварелей, олійних фарб, туші або ж олівця. Зображення рослин виконували в натуральну величину або ж у певному масштабі, показано життєвий цикл зростання рослини, листки, деталі квіток, бутонів, насіння. Такі ілюстрації можна зустріти у друці поруч з ботанічними описами рослин у книгах, журналах та інших наукових ботанічних виданнях. Зазвичай ілюстрація створена автором ставила вимогу відтворити розуміння знань морфології рослин, доступ їх до натури (живий природний матеріал) або гербарій (зразки зібрані для збереження). Ботанічні ілюстрації зазвичай мали поєднання роботи автора митця-ілюстратора і ботаніка або ж консультанта [1].

Їх можна побачити серед таких видань, як польові визначники, описи гербаріїв та колекцій, журнали, де відображення у друці ніяк не зробило ілюстрацію, виконану митцями, старомодною. Митець, або ж, ботанічний ілюстратор був здатен виконати та поєднати гармонію точності та образності рослини, поєднати природний зразок і відобразити єдине ціле одночасно як зовнішньої, так і зворотної сторони, наприклад частини листкової пластинки.

Університетська бібліотека містить історичні видання ботанічних ілюстрацій рослин, зокрема українського лікаря, ботаніка Нестора Амбодика, швейцарського ботаніка Альфонса Декандоля [8], якими керувалися учні училища садівництва під час опановування фахових дисциплін, здійснення описів, визначення таксонів та гербаризація. У гербарній кімнаті для студентів навчального закладу є низка ілюстрованих видань українською, польською чеською мовами, які є незамінним роздатковим матеріалом під час визначення та гербаризації рослин [7].

Мистецтво ботанічної ілюстрації дендрофлори студентом було представлено зображення на 23 картинних, як представлені 18 родинами, з них 40 видів дендрофлори : *Anacardiaceae* R.Br. (*Cotinus coggygria* Scop., *Rhus typhina* L.); *Betulaceae* Gray. (*Betula pendula* Roth, *Carpinus betulus* L.); *Buxaceae* Dumort. (*Buxus sempervirens* L.); *Bignoniaceae* Juss. (*Campsis radicans* (L.) Bureau); *Caprifoliaceae* Juss. (*Diervilla lonicera* Mill., *Weigela florida* (Bunge) A.DC.); *Celastraceae* R.Br. (*Euonymus japonicus* Thunb., *E. latifolius* (L.) Mill.,

E. verrucosus Scop.); *Elaeagnaceae* Juss. (*Elaeagnus angustifolia* L., *Hippophae rhamnoides* L.); *Hydrangeaceae* Dumort. (*Hydrangea paniculata* Siebold, *H. quercifolia* W.Bartram); *Malvaceae* Juss. (*Tilia cordata* Mill. *T. cordata* subsp. *cordata*); *Oleaceae* Hoffmanns. & Link (*Ligustrum vulgare* L., *Olea europaea* L., *Syringa josikaea* J.Jacq. ex Rchb., *S. vulgaris* L.); *Phyllanthaceae* Martinov (*Flueggea suffruticosa* (Pall.) Baill.); *Ranunculaceae* Juss. (*Clematis* L.); *Rosaceae* Juss. (*Crataegus laevigata* (Poir.) DC., *C. monogyna* Jacq., *Kerria japonica* (L.) DC., *Rhodotypos scandens* (Thunb.) Makino); *Sapindaceae* Juss. (*Acer* L., *A. monspessulanum* L., *A. pseudoplatanus* L.); *Staphyleaceae* Martinov (*Staphylea colchica* Steven, *S. pinnata* L.); *Thymelaeaceae* Juss. (*Daphne mezereum* L.); *Ulmaceae* Mirb. (*Planera aquatica* J.F.Gmel., *Zelkova carpinifolia* (Pall.) K.Koch, *Z. serrata* (Thunb.) Makino); *Viburnaceae* Raf. (*Sambucus nigra* L., *Viburnum lantana* L., *Viburnum opulus* L.); *Vitaceae* Juss. (*Vitis vinifera* L.). Під час опрацювання ботанічних ілюстрацій таксони були перевизначені за сучасною міжнародною базою даних (Plants of the World Online. (POWO), 2024) (URL: <https://powo.science.kew.org/>) [6], оскільки деякі види нині набули синонімічних назв. Наприклад, *Tilia cordata* з родини *Tiliaceae* Juss., було віднесено до родини *Malvaceae*; *Sambucus nigra*, *Viburnum lantana*, *Viburnum opulus* входили до родини *Caprifoliaceae*, а на сьогодні виокремлено в родину *Viburnaceae*.

Отже, ботанічні ілюстрації слід вважати наявними оригінально виконаними представниками рослин, які заслуговують уваги та їх вивчення інтродукції в умовах України. Гербарні ж колекції дендрофлори в фондах гербарію (UM) є цінним доробком природного фіксованого матеріалу для студентів, науковців дендрологів, ботаніків, екологів, ландшафтних дизайнерів.

Список використаних джерел

1. Ботанічні ілюстрації. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення 20 травня 2024)
2. Історичне презентаційне видання «Уманський національний університет садівництва» [за ред. О. О. Непочатенко]. Логос. Київ, 2019. 280 с.
3. Лопатіна Н. В., Лазаренко Ю. І. З історії діяльності Софіївської школи садівництва і агрономії (1912-1918 рр.). URL: http://www.nbu.gov.ua/2009-1/09_lopatina.pdf (дата звернення 11.05.2024)
4. Мамчур Т.В., Карпенко В.П., Парубок М.І. Історичний дендрологічний гербарій Уманського національного університету садівництва та його використання у навчальнонауковому процесі. *Вісник Чернівецького національного у-ту. «Біологічні системи»*. Т.9. Випуск 2, 2017. С. 256–263.
5. Прейскурант рослин і насіння, які продаються в Уманському парку «Софіївка. Умань: Тип. В. Кіршбаума, 1885-1897. 95 с.
6. Plants of the World Online. URL: <https://powo.science.kew.org/> (дата звернення 20 травня 2024)
7. Új magyar fűvészkönyv. Magyarország hajtásos növényei. Ábrák / Király Gergely, Virók Viktor, Molnár V. Attila. Aggteleki Nemzeti Park. Igazgatóság. 2011. 450 s.
8. Voyage de Humboldt en Bonpland. Sixienepartie, Botanique. Nova genera et species Plantarum / Tome troisième a Paris, 1825. №14, 1815; №14, 1818; №4 1820, №20.